

UDK: 811.1

Sarvinov RASULOVA,
ToshDO'TAU katta o'qituvchisi, PhD
E-mail: sarvina_ok@mail.ru

ToshDO'TAU professori B.Karimov taqrizi asosida

TOHIR MALIK USLUBI BADIYYATI

Аннотация

Mazkur maqolada uslubning nazariy xususiyatlari, yozuvchi va davr uslubi haqida fikr yuritiladi. Yozuvchi Tohir Malik yashagan davr va adibning o'ziga xos uslubi batafsil tahlil qilingan. Tohir Malikning portret, peyzaj yaratish mahorati, poetik nutqqa xos xususiyatlar, tildagi yumuq iboralar, maqollar, o'xshatishlar nazariy jihatdan tahlil etilib, fikrlar misollar bilan dalillangan.

Kalit so'zlar: Uslub, davr uslubi, portret, peyzaj, poetik nutq, ibora, maqol, o'xshatish, garmoniya, voqelik, so'z.

ART IN THE STYLE OF TAHIR MALIK

Annotation

This article discusses the theoretical characteristics of style, the style of the writer and the era. The era in which the writer Tohir Malik lived and the unique style of the writer are analyzed in detail. Tohir Malik's skills in creating portraits and landscapes, the characteristics of poetic speech, idioms in the language, proverbs, and similes are analyzed theoretically, and the ideas are substantiated with examples.

Keywords: Style, period style, portrait, landscape, poetic speech, phrase, proverb, simile, harmony, reality, word.

ИСКУССТВО СТИЛЯ ТАХИРА МАЛИКА

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические характеристики стиля, стиль писателя и период. Подробно анализируется эпоха, в которую жил писатель Тахир Малик, и его уникальный стиль. Теоретически анализируются мастерство Тахира Малика в создании портретов и пейзажей, особенности поэтической речи, идиомы, пословицы и сравнения в языке, а его идеи подкрепляются примерами.

Ключевые слова: Стиль, стиль эпохи, портрет, пейзаж, поэтическая речь, фраза, пословица, сравнение, гармония, реальность, слово.

Kirish. Tohir Malik ijodi o'zbek adabiyotiga fantastik, detektiv va ma'rifiy asarlari bilan yangi yo'nalishlarni olib kirdi. U adabiyotda o'ziga xos maqomga ega ijodkorlardan. Uning ijodini o'rganish hozirgi zamon adabiyotining juda muhim masalalarini oydinlashtirish imkonini beradi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, badiiy asarda ilgari surilgan fikrlar har bir davr uchun muhim hamda dolzarb hisoblanadi. Badiiy asarlarni tashigan g'oyasi, estetik niyati, yoritgan davri jihatidan butkul farqli bo'lgan to'rt unsur birlashtirib turadi. Ular obrazlar, mazmun, mavzu (maqsad) yoki axborot, fikr, uslub. Yuqorida ta'kidlab o'tgan unsurlarning hammasi asarda tartib bilan jamlansa o'sha asar vaqt va makon, millat tanlamaydigan chinakam badiiy hodisaga aylanadi. Ana shunday asarlar sirasiga Alisher Navoiy, Bobur, SHekspir, Sofokllarning ijodiy namunalarini kiritish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Uslub, xususan, ijodkor uslubi hamda asar uslubi atamalarini o'z ichiga qamrab olgan masalalar haqida turlicha yondashuv va qarashlar mavjud. "Uslubning, badiiy shaklning, barcha komponentlari mazmun talablariga muvofiq estetik jihatdan uyg'unlashishligi, bu uyg'unlik va garmoniya badiiy asar tuzilishining barcha unsurlariga: uning g'oyaviy yo'nalishi, tematikasi, obrazlar sistemasi, syujet va kompozitsiyasi, tili va tasviriy vositalari, janri barcha-barchasiga tegishli bo'lib, buni ijodkorning o'ziga xos shaxsiyati, uning estetik-falsafiy prinsiplari uyushtirishligi hozirgi kunga qadar bo'lgan ishlarda, tadqiqotlarda o'z ifodasini topgan. Uslub degan narsa

til bilishga bog'liq bo'lgan va har bir yozuvchining tilining xarakteri kabi bo'lib, tanilgan xususiyatdir, – deydi Qodiriy. – Demoqchimizki, yozishga malaka hosil qilingach, uslub ham o'z-o'zidan tug'iladi" [7].

Uslub badiiylik nuqtai nazaridan shaklning tartiblashuvi, sistemalashuvini, turli komponentlarining ichki birligini anglatishi, "... shakl elementlariningbu uyushuvi va tartiblashuvi ularning umumiy mantiqiy vazifa-maqсадiga bo'ysunuvdan vujudga keladi. Individual uslub, – deb yozadi adabiyotshunos N.Shukurov, – ... ijodkorning voqelikni o'zicha idrok etishi, voqea-hodisalarni o'ziga xos obrazlar va ifoda-tasvir vositalari bilan aks ettirish..." [3]. Va shunga monand "Har bir san'atkorning olami – hayotiy tajribasi, bilish darajasi, didi, go'zallikni ko'ra bilishi, tasavvuri, xayolot dunyosi, qalb ko'zi o'zigagina tegishlidir va ana shu o'zlik uning har bir asarida akslanadi. Yozuvchining mazmun bilan shaklga quyima bir holat bag'ishlay olish qobiliyatini va shu bilan birga hamma-hamma narsaga o'z shaxsi, o'z ruhini takrorlanmas, original muhrini tushirib o'ta olish xususiyatini – uslub deb belgilash to'g'ridir", – degan V.G.Belinskiy [2]. Uslub – yozuvchining voqelik va insonni idrok qilishi, ularning qalbidagi haqiqatlarni kashf etishi va uni so'z vositasida obrazli ifodalay olishi – bu vazifalarni individual tarzda yaratish san'atidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotni tahlil qilishda sotsiologik, qiyosiy-tipologik, germenevtik, kontekstual, komponent, lingvopoetik, tavsiflash, statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Uslub har bir yozuvchida turlicha bo'ladi. Tohir Malik ham yozuvchi sifatida o'z uslubiga ega. Bu uning tilida, qahramonlar portretini chizishda, tasvir va ifoda vositalardan foydalanishda ko'zga tashlanadi. Yozuvchi "Murdalar gapirmaydilar" qissasida qahramonlarga portret yaratishda Qodiriydek obrazlarning tashqi ko'rinishini mufassal chizish yo'ldan bormagan. U deyarli barcha qahramonlarga boshdan-oyoq portret yozmaydi. Yozuvchi qahramonlarining qiyofasi, xarakteriga xos ayrim detallarni berish bilan kifoylangan: "... Istarali bu yigitning pokiza odam ekanini yuzidan yog'ilib turgan nur oshkor etib turardi" [1]. Yozuvchi yana portret yaratishda ayrim qahramonlarning o'zlarining gaplaridan foydalanib uning siyratini ochib bergan: "– Odamning qulligi to'g'ri. Lekin siz ham yanglishmang. Odam faqat Yaratgangagina quldir. Banda bandaga qul bo'lmaydi. Ayniqsa, musulmon kofirga qul bo'lmaydi" [1]. Yozuvchi asarda Nuriddinning tashqi ko'rinishiga oid birorta tasvir keltirmaydi. Yuqoridagidek parchalardan keltirib uning aslida qanday insonligini ochib bergan: "– Nega qo'rqishi kerak? – Nuriddin unga tik qaraganicha jilmaydi. – Siz meni urarsiz, nari borsa o'ldirarsiz. Odamlar o'limdan qo'rqadilar. Ularning nodonligi ham shunda. Qo'rqsa-qo'rqmasa baribir o'ladi-ku? Men o'limdan qo'rqmayman. Demak, sizdan ham qo'rqmayman. Men faqat Ollohdan qo'rqaman" [1].

Tohir Malik qissada portret yaratishga alohida e'tibor qaratadi. Peyzajdan esa kerakli o'rinlarda foydalanadi. M.Qo'shjonov Qodiriyning tasvirlash usuli haqida gapirar ekan: "Umuman, Qodiriy peyzaj tasvirida ancha ziqna yozuvchilardan. U peyzajga tez-tez murojaat qilavermaydi. Murojaat qilgan taqdirda ham undan unumli foydalanadi" [5], – deydi. Bu usul Tohir Malikka ham tegishlidir. Yozuvchi tabiatga murojaat qilgandayam tasvirni mahorat bilan juda go'zal usulda beradi. Tabiatning har bir go'shasiga, jonzotiga jilo, rang, jon ato qiladi. Tashbeh, o'xshatish, istioralar, jonlantirishlar qo'llaydiki, o'qib rohatlanasiz: "Quyosh yoz fasliga xiyonat qilib, kuzning zaharli nafasi hukmini o'tkaza boshlagani uchun chaylaga joylashgan "politbyuro"ning "shtab-kvartira"si barakka ko'chirilgan edi. Bu yerlarning betayin havosi o'zini namoyish etgan – ezib yoqqan yomg'irdan so'ng oz fursat yuz ochuvchi oftob badanga harorat berishga ulgura olmas ham edi. Mahbuslarni qiyirib tashlagan chivinlar kelgusi yozda uchrashish umidida isiq uyalariga kirib ketganlar. Chivinlar azobidan qutilgan mahbuslar uchun shu shilta ayozli mavsum a'loroq tuyular edi" [1].

Yozuvchi so'z qo'llashda ham ehtiyotkor bo'lib, ma'lum bir vaziyat va holat, umuman, voqelikni tasvirlashda so'zlarni topib o'rni ishlatadi. Said Ahmad: "Qahhor hikoyalardagi siqqlik so'zni isrof qilmaslik, tagdor gap aytish san'ati men uchun bir darslik xizmatini o'tadi!" [5] deb yozgan edi. Tohir Malik asarida portret va peyzajlar o'z o'rnida so'z bilan sayqallangan, unchayam siqqlik, so'zni isrof qilish yo'ldan bormasa-da, tasvir va tavsif qilishlari o'rinli hamda joiz sanaladi.

Asarda yuzlarcha maqollar, maxsus ifodalar, tugal gaplar, qochirimlar, so'z o'yinlari ko'zga tashlanadi. Yozuvchi personajlar nutqiga juda ustalik va me'yorni saqlagan holda xalq maqollari, frazeologik birliklarni kiritadi. Ular qahramonlarning ruhiy dunyosini, xarakterini, aslida qanday insonligini teranroq ochishga turtki bo'ladi: "... Aslida Toshbolta yulduzni benarvon uradiganlar toifasidan emas edi. Tursunali gumon qilganidek, ozgina laqmaligi ham bor edi. Ammo kattaroq daromadning hidini sezsa, laqmalikni quvar edi... Cho'ntak pulga to'lgach, yurish-turishi ham bo'lakcha bo'ldi. Ko'rmaganning ko'ragini qursin, deganlari shu-da!" [1]. Yozuvchi asarda o'g'rilar, jinoyatchilar to'lasiga tegishli bo'lgan so'z va iboralarni ham aynan beradi. Biroq bunday qo'llash hech qanday g'alizlikni keltirib chiqarmagan.

Aksincha, asar syujetining ishonarli chiqishiga sabab bo'lgan. Bu ham yozuvchi uslubining bir qirrasidir: "– Tog' dedingmi?.. Ammo suyanish uchun tog' haqini to'lashing kerak. Ochiqlikda har oy maosh olardingmi? Ha, olarding. Xuddi shunga o'xshab, suyanadigan tog' haqini har oyda to'lab turasan. Sen bugun biksangga bir malyava yozasan. Har oyda pul yuborib turadi... Agar shartimizni bajarmasang, avvaliga tramvayga qo'yamiz. Keyin bespredelshikning ermagiga topshiramiz" [1]. Badiiy ifoda va tasvir vositalari ham, qahramonlar ham, muhit tasviri ham hamma asarlarda bir xil ma'noda, bir xil yo'nalishda aks ettirilaveradi.

Adabiyotshunos olim M.Qo'shjonov: "Hech bir yozuvchi, xususan, Abdulla Qahhor singari o'ziga talabchan, iste'dodli yozuvchi boshqa biron san'atkorda badiiy priyomlarini tayyorligicha stol ustiga qo'yib, shunga qarab asar yaratolmaydi. Nazarimizda, haqiqiy san'atkor yozuvchi badiiy ijod tajribalarini o'zlashtirgan hamda o'z xalqi hayoti ustida bosh qotiradi" [6], deydi. Bir yozuvchi boshqa bir yozuvchidan o'z uslubi bilan ajralib turadi.

Yozuvchi P.Qodirov: "Uslub – yozuvchining talanti va tabiatidan kelib chiqadi va bevosita badiiy tilda aks etadi. Uslub – yozuvchi tanlagan mavzuga ham ta'sir qilishi shubhasiz. Lekin bu ta'sir hamisha badiiy til vositasi bilan adabiyotning asosiy quroli. Yozuvchini bu quroldan foydalanishi uning uslubini belgilaydi" [4], degan fikrni aytadi. Xullas, yuqoridagi asar tadqiqi yozuvchining uslubi, ijodkorning asardagi qo'llagan mahoratini, asarning o'ziga xos uslubda yozilganligini ko'rsatadi.

Tohir Malik xalq tili va mavjud adabiy an'analarga suyangan holda o'zbek tilining ichki imkoniyatlarini to'la ko'rsata oladi. Inson tasviri, inson psixologizmi adabiyotning vazifasi so'zlar vositasida ifoda etadi. So'zlar tizmasi, ularning poetik jo'shqinligining ifodalash bilan birga, qanday usul bilan, til vositalari bilan til grammatikasining ichki va tashqi qonuniyatlari asosida borishni, xalq ongiga osonroq yetib borishini ham hisobga olgan. Yozuvchi tilining burroli, biyron va ravshanligi hayotiy hodisalarni o'rganish, umr haqida mushohada qilish va uni turli formalar orqali ifodalashda o'z aksini topgan.

Adibning yozuvchilik uslubi lo'ndalik, mantiqiylik va hayotiylik bilan ajralib turadi. "Tohir Malik aytadigan gap i'lgandagina qo'lga qalam olardi. U kishining har bir asarida o'ziga xos badiiy niyat, badiiy g'oya ko'rinish turadi" [1]. Adib asarlarida milliy ruh ufurib turadi. Qahramonlarining dunyoqarashi, o'zini tutishi, muloqotlari, hatto kiyinishida ham milliy o'zbekona ruh ko'zga tashlanadi. Shuning uchun ham adibning qahramonlaridan milliylik, o'zbekona xulq-atvor ufurib turadi. Ana shu jihatlari uchun ham Tohir Malikning asarlari o'quvchilar uchun sevimli bo'lib qolgan bo'lsa ajabmas. Bizningcha, asarlarda o'zbek qiyofasi, o'zbek dunyosi, o'zbek fikri va his-tuyg'ulari aks etishi lozim.

"Boshqalar yurgan yo'ldan yurma", "o'zing bilmagan narsani yozma" shioriga doimo amal qiladigan adib Tohir Malik adabiyot maydonida o'z so'zini ayta oldi. Ruhiyat silsilalarini hayot bilan hamnafas tasvirlaydigan ijodkorning asarlarini kitobxonlar sevib o'qishmoqda. Yozuvchi insonlarni, ularning ichki dunyosini, ruhiyatlarini sinchiklab o'rganadi. Kitobxonni mana shu ruhiyat olamiga olib kiradi, uni shu holga solgan sabablarini tahlil qilishga va xulosa chiqarishga yo'naltiradi. Yozuvchi hayotdagi voqealarni aynan ko'rsatadi. Uni hech qanday bo'yoqlarsiz tasvirlaydi. Yozuvchi ijodini kuzatganimizda, inson taqdirini, uning qalbidagi tuyg'ular shiddatini qanday bo'lsa, shundayligicha tasvirlaganini ko'ramiz.

Yozuvchi umri davomida xalq dardi bilan yashadi, uning tashvishlarini o'ziniki, deb bildi, tanimsiz mehnat qildi va natijada, ko'plab o'lmas asarlarning muallifiga aylandi. Nasihat, va'z o'qib, charchatib o'zni // O'ltirmadi ustoz, kam

qildi so'zni // Bir nodon ahvolin ko'rsatib nogoh, // Ochdi ochilmagan qanchalab ko'zni [8]. Tohir Malik ijod jarayoni bilan o'qishni qo'shib olib borgan. U dastlab bolalar uchun hikoyalar yozib, badiiy ijod sirlarini o'rganadi. Shundan so'ng fantastik qissalar yozishga kirishadi. XX asr 70-80-yillarida turli mavzularda yozilgan asarlar senzurdan o'tkazilgan. Tohir Malik o'zi aytmoqchi bo'lgan fikrlarni fantastik asarlarining zamiriga singdirgan.

Tohir Malikning mustaqillik davrida yozgan 5 kitobdan iborat "Shaytanat" asari o'zbek adabiyotining eng yaxshi namunalari qatoriga kiradi. Syujet liniyasining tarangligi, voqealar ko'lamining keng va chuqur, murakkab va ziddiyatligi, badiiy salmoqdorligi, qahramonlarining rang-barangligi, voqea, mazmun va g'oyasining serqatlamligi, milliyliги bilan Tohir Malik asarlari boshqa asarlardan ajralib turadi.

Xulosa va takliflar. Tohir Malik uslubida ham umumiylik, yaxlitlik bor. Yozuvchi xalq tilini yaxshi biladi. Voqealarni anglatish uchun sira qiynalmasdan xalq tilining xazinasidan istaganicha foydalanadi.

Mahoratli yozuvchi badiiy asarda inson, voqea-hodisalar haqida real hayotdagidan ham jonli ma'lumotlar

keltiradi, voqelikdagi bir ko'z ilg'amagan, xayolimizga ham keltirmagan narsalar haqida hikoya qiladi. Tohir Malik ham yuqoridagi unsurlardan mahorat bilan foydalanadi. Tili sodda, ravon, badiiy jozibasi yuqori darajada. Yozuvchi qahramonning odatlari, uning o'y-fikrlari va xohishlarini bayon qilar ekan, judayam chiroyli iboralar bilan tasvir etadi. Anafora, badiiy tasvir vositalarini qo'llash orqali jumlamning jarangdorligini, istakning kuchliligini beradi.

Tohir Malik ham yozuvchi sifatida o'z uslubiga ega. Bu uning tilida, qahramonlar portretini chizishda, tasvir va ifoda vositalardan foydalanishda ko'zga tashlanadi. Yozuvchi "Murdalar gapirmaydilar" qissasida qahramonlarga boshdan-oyoq portret yozmaydi. Yozuvchi qahramonlarining qiyofasi, xarakteriga xos ayrim detallarni berish bilan kifoyalanadi. T.Malik so'z qo'llashda ham ehtiyotkor bo'lib, ma'lum bir vaziyat va holat, umuman, voqelikni tasvirlashda so'zlarni topib o'rinda ishlata oladi. Asarda yuzlarcha maqollar, maxsus ifodalar, tugal gaplar, qochirimlar, so'z o'yinlari ko'zga tashlanadi. Yozuvchi personajlar nutqiga juda ustalik va me'yorni saqlagan holda xalq maqollari, frazeologik birliklarni kiritadi. Ular qahramonlarning ruhiy dunyosini, xarakterini, aslida qanday insonligini teranroq ochishga turtki bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Тоҳир Малик. Мурдалар гапирмайдилар. – Тошкент: Шарк, 2004. – 152 б.
2. Umurov H. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Xalq merosi, 2004. – 245 b.
3. Shukurov N. Uslublar va janrlar. – Toshkent: G'afur G'ulom, 1978. – B. 7.
4. Қодиров П. Халқ тили ва реалистик проза. – Тошкент: Фан, 1973. – Б. 144.
5. Қўшжонов М. Ҳаёт ва қаҳрамон. – Тошкент: Фафур Фулом, 1979. – Б. 83.
6. Қўшжонов М. Абдулла Қаҳҳор маҳорати. – Тошкент: Фафур Фулом, 1988. – Б. 106.
7. Qodiriy A. Kichik asarlar. – Toshkent, 1969. – B. 175.
8. Қурбон III. Ота-она дуосини олган адиб / Тоҳир Малик замондошлари хотирасида. – Тошкент: Тоҳир Малик, 2022. – Б. 130.